Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 8

1927

UPPSALA 1927—28

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

UPPSALA 1927—28
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

KOMPOSITIONEN I STAGNELIUS' "SIGURD RING".

AV

IVAR THORÉN.

Följande undersökning av Stagnelius' Sigurd Ring kommer att till största delen behandla frågor, vilka stå i samband med en ganska genomgripande förändring av scenernas inbördes ordning i dramats båda sista akter. Därvid ämnar jag stödja mig dels på ett diskuterande referat av akt IV och V, dels på en granskning av manuskriptet.

Innan jag övergår till behandling av de båda sista akterna, skall jag i största korthet referera de tre föregående. Citaten äro gjorda efter Bööks upplaga.

Dramat, som utspelas i en pelarsal i fylkeskonungen Alfs borg på Jutland, inledes med en monolog. Denna, som framsäges av Gerda, Hilmas (Alfs systers) fostermoder, ger situationen. Det förberedes ett bröllop mellan Hilma och Alfs vapenbroder Ragnar. Bröllopsdagens morgon är inne, alla äro färdiga att fira högtidligheten.

> Allt andas glädjen. Endast Bruden lutar
> I liljehanden lockig tinning neder,
> Och tårar flyta på dess rosenkind.

Och detta, fastän hon älskar Ragnar och av fri vilja räckt honom sin hand. Hon har nämligen, vilket hon i en följande scen berättar för Gerda, sett en syn, som tyckes förebåda henne olycka. Gerda förmår ej trösta, ty även hon bävar — av liknande anledning — för Hilmas liv.

Konflikten framställes i andra akten. Sigurd Ring, Sveriges, Norges och Danmarks konung, kommer oförberett till Alfs borg och begär Hilma, vilken han sett en gång vid ett gästabud, till äkta.

Alf avslår frieriet. Hilma tillkallas; hon vägrar att svika sitt löfte till Ragnar. Sigurd Ring vill emellertid icke ge vika, och slutet blir, att en strid avtalas mellan Sigurd och hans kämpar å ena sidan samt Alf och Ragnar och deras män å den andra. Om utgången av denna strid råder på intetdera hållet någon tvekan. Sigurd säger:

Godt! öfver ditt och Ragnars lik jag vill
En säker väg till Hilmas famn mig bana
Och denna borg, i vilda lågor satt
Skall oss en herrlig brölloppsfackla blifva.

Och Ragnar är så övertygad om stundande nederlag och död, att han — alltså före drabbningen — beslutar att döda sin syster för att hon icke levande skall falla i Sigurds händer.

I den tredje akten står striden omedelbart för dörren. Hilma vill ej längre leva utan ber om döden av Alfs hand; och han ger henne nu en giftbägare, vilken hon tömmer i samma ögonblick hon tager avsked av Ragnar. Situationen i slutet av tredje akten är alltså denna: Alf och Ragnar ha — båda fullkomligt övertygade om att det är deras sista strid — dragit ut att möta Sigurd; Hilma har tömt giftbägaren och med några av sina tärnor dragit sig tillbaka till sitt gemak.

Fjärde aktens första scen utspelas mellan Sigurd, Gerda och kören. Sigurd kommer från striden. Han har segrat, men segern skänker honom ingen ro och tillfredsställelse, utan fyller honom med bävan för mötet med Hilma.

Jag segrat har, men hvilken dyrköpt seger!
Jag nalkas Hilma, men i hvilket skick,
Med blodet stänkt af älskaren och brodren.
Hur skall jag härda hennes jämmer ut?
— — — — — — — — — — — — —
Inget lugn jag finner
Förr jag hos Hilma bedit af mitt brott.
Hvar är min Hilma? svaren mig, o Quinnor?
Hvar är min Hilma? jag vill henne se.

I den nu följande scenen mellan Sigurd och Gerda är, som Alb. Nilsson[1] framhållit, den tragiska ironien genomförd med fulländat mästerskap. Sigurd frågar efter Hilma, och Gerda svarar i ordalag, vilka ha dubbel innebörd.

[1] *Kronologien i Stagnelius' diktning,* Uppsala 1926, s. 101 ff.

S. Och gråter ej? och rifver ej sitt hår?
G. Nej! ingen suck den stilla barmen höjer
Dock på dess kinder glimmar än en tår.
S. Hon vredgas ej? hon ej förbannar mig?
G. Lugn är hon Konung som en sommarnatt.
Hon säger intet — — —

Själva grundförutsättningen för en dylik scens verkan är givetvis dels att denna replikernas dubbla innebörd av åskådaren eller några av de uppträdande personerna tydligt uppfattas, dels att den av åtminstone en bland personerna ej uppfattas. I detta fall bör alltså åskådaren ha klart för sig, att Hilma är död. Och eftersom i föregående akt på scenen framställts, hur Hilma tömmer giftbägaren, kan här ingen oklarhet råda. Sigurd åter uppfattar Gerdas ord som lugnande försäkringar, och med ett tack till Freja över att »allting ren en lycklig ända tagit» träder han in i hennes kammare. Brudtärnorna sjunga en sång, vilken börjar

Försonad jag lyfter mot himlen min blick.
Till straffet, till straffet Tyrannen nu gick.

Härav är tydligt, att även tärnorna känna till Hilmas död.

I nästa scen uppträda Sigurd och en kör av kämpar. Sigurd kommer förkrossad ut ur Hilmas kammare:

O syn af jämmer. Må den vida jorden
Åt mig och Hilma blifva till ett bål
Och Måne, Sol och alla himlens stjärnor
Som bloss däröfver festligt rägna ned.
O Kämpar hören! ädle Göter hören
Hvi dröjen I?

Han talar alltså till sina män; dessa kunna ju tänkas ha ledsagat honom vid hans möte med tärnorna. Han har sett en syn, som upprört honom och förvirrat hans själ. Så få vi en skildring av den döda Hilma:

Gån dit in och skåden
Ett offerlam som hvilar i sitt blod
En bruten ros, ack Gudar! än så skön
Att jord och himmel borde den begråta
— — — — — — — — — — — — —
På en yppig bädd
En Mö där hvilar väl som liljan blek

Och kall som drifvan, stum som marmorbilden
Men himmelsk skön i dödens natt ännu.

Så befaller han sina män att bära den döda Hilma ned till stranden och där reda till ett bål, tillräckligt stort för två.

Jag efter Hilma vill ett graföl hålla
Hvars like Norden ännu aldrig sett.

Därefter följer en lång körsång utförd av kämparna. Eftersom jag nedan får tillfälle att tämligen utförligt syssla med denna, förbigår jag den i detta sammanhang. Efter körens slut ha både Hammarsköld och Eichhorn en scenanvisning: 'De bortgå med dem som bära Hilmas lik öfver Theatern', och någonting sådant måste man väl tänka sig.

I nästa scen möta vi de första svårigheterna att finna sammanhanget. De uppträdande äro Gerda och brudtärnekören. De första ord, som växlas, äro dessa:

Kören: Du gråter Gerda. Är då allt förloradt?
Gerda: Allt är förloradt. Purpurrosen bleknat,
Den gyllne lampan slocknade för evigt
Och ned till dunkla obekanta verldar
Från lifvets pol den milda stjernan skred.
Kall hvilar Hilma. Fåfängt i dess öra
Min stämma ropar, mina heta tårar
Förgäfves rägna på dess bleka kind.
Kören: Berätta oss om hennes död, o Gerda.

Härav framgår, att tärnorna visserligen ana men dock ej med bestämdhet veta, att Hilma är död. Det som inträffat, är en bekräftelse av vad de fruktat. Som av det föregående framgått, ligger det emellertid närmast till hands att tänka sig, att tärnorna känna till, vad som skett. I sitt tal till kämparna (r. 66 ff.) säger ju också Sigurd rent ut, att Hilma är död. Även Gerdas uppträdande frapperar. Här framställes hon i en upprörd sinnesstämning, vilket tyder på att hon kommer direkt från Hilmas död. Detta är ganska svårt att förena med det föregående. Det torde vara omöjligt att förneka, att vi här ha att göra med ett brott i kontinuiteten; sammanhanget mellan denna scen och de närmast föregående är på viktiga punkter uppenbarligen svårt att finna.

Jag återvänder till referatet. På körens uppfordran berättar Gerda om Hilmas död. Och först nu få vi en skildring av denna.

Lugn sönk hon ned på gullbelagda stolen
Och af de tärnor som hon därtill utsett
Sig kläda lät i festlig brölloppsdräkt

När Gerda slutat sin berättelse, stämma tärnorna upp en klagosång; efter denna övergå de till att besinna sig på sitt eget öde, och fjärde akten mynnar ut i sången:

Hvad blir mitt öde? hvad okänd trakt
Skall se slafvinnan i Herrens makt?
På Thules halfö, den Necken famnar
Med dubbla haf
Hvar blir min boning och hvar min graf?

Denna granskning har alltså givit vid handen, att fjärde akten kan sägas sönderfalla i två delar (r. 1—165 och r. 165—slut) som var för sig äro enhetliga och ur sammanhangets synpunkt fullt begripliga men som endast med svårighet kunna knytas till varandra. Vid rad 165 kan man konstatera ett brott i sammanhanget.

I femte aktens första scen uppträda liksom i fjärde aktens sista Gerda och brudtärnekören. Den börjar mycket abrupt med följande ord lagda i munnen på en brudtärna.

De komma, himmel! hörden I trumpeten
Där borta skalla? Sigurds skaror komma,
En skog af lansar rycker an mot borgen.
I gyllne rustning såg jag Sigurd glimma
Mot aftonstrålen. På en snöhvit fåle
Han red i spetsen för sin stolta här
Och rysligt höll ett blottadt svärd i handen.
Hör närmre ständigt skränar krigsmusiken
Vi äro alla, alla dödens barn!

Gerda: Var icke rädd! med svärd ej Quinnan dödas
Ej dvärgar smida djupt i bergens skymning
Det grymma järn som henne ger åt döden.
Med svärd man endast ofullkomligt mördar,
Om rätt Du vill en bödels ära vinna
Så angrip hjärtat vid dess dolda rot
Bjud sorgens matk förtära lifvets blomma.

Scenen avslutas med en körsång, till vilken jag strax återkommer.

Vad som i ovan citerade repliker främst frapperar, är detta, att Sigurd, som i sitt tal till kämparna tydligt gav tillkänna sin avsikt att döda sig, nu återvänder i spetsen för sin här. En liten detalj i tärnans ord förtjänar närmare beaktande.

I gyllne rustning såg jag Sigurd glimma
Mot aftonstrålen.

Det är uppenbarligen solnedgången som avses. Tidigare i dramat (akt 4 r. 91 ff.) läsa vi emellertid.

Ren dagen nått sin ända
Och stjärnor kransa fjällen.
Det är ju brölloppsquällen —
O aningar och hopp!

Här skildras natten.

Den nu följande körsången är av mycket stort intresse. Den lyder:

Af darrande väntan mitt hjärta nu slår
Till straffet, till straffet Tyrannen nu går
Allt under ditt välde o segrare böj
I blodströmmar vada, på likberg dig höj.
Räds! Gudarne äro dock större än Du
Den quider i morgon, som fröjdar sig nu.
En gång dock fullbordar sig Allfaders lag,
Det strålande Valhall försvinner en dag
Men evigt i Narstrand de lastbare bo,
Men evigt i Gimle är oskuldens ro.

Detta är emellertid en parallelldikt till en körsång, som förekommer tidigare i dramat (akt 4, r. 55 ff.). För jämförelsens skull citerar jag även denna in extenso.

Försonad jag lyfter mot himlen min blick.
Till straffet, till straffet Tyrannen nu gick.
Förgäfves Du segrar med rysliga mord
Förgäfves Du fläckar en grönskande jord.
Till grinande spöken de mördade bli
Ej köper dig guldet, ej äran dig fri.
På fältet, i skogen, i festprydda hus,

I soljungfruns strålar, i Mångudens ljus
Hvar hälst Du Dig gömmer, hvarthälst Du ock går
De blodiga hamnarna följa Ditt spår.

Kommentarer äro obehövliga. Man torde observera rad 2 i de båda körerna. Här har Stagnelius ganska tydligt visat, vilken av de båda körsångerna som hör hemma tidigare i dramat.

Efter denna första scen väntar man sig givetvis att få se den återvändande Sigurd. I stället uppenbarar sig en kämpe ur Sigurds här:

B.: O jämmerfulla syn! och månen vände
Sitt anlete ej bort och nattens stjärnor
Från blåa himlar sågo kallt därpå.
Alf! Ragnar! Hilma! Fröjden Er I skuggor!
Er är ett offer utan like slagtadt
Och hela Norden straffas för er död.
Kören: Är Sigurd fallen?
B.: Manhems sol gått ned
Och mörka skuggor hvila öfver lunden
Kören: Berätta oss om Hjeltens död, o Kämpe!
Nyfikenheten när det angår Sigurd
Ej blott förlåtlig, den nödvändig är
B.: Så hören då. Till stranden Hilmas lik
Af våra kämpar bars, och SviaDrotten
På afstånd följde, drömmande och stum

Fortsättningen skildrar Sigurds död, varefter dramat avslutas med en körsång. I det ovanstående torde man observera att det åter är natten, som skildras.

Bristen på sammanhang mellan nu citerade scen och den närmast före denna behandlade är tydlig. Det framgår omedelbart, att det är ett verkligt svalg befäst mellan femte aktens första och andra scen.

Resultatet av detta diskuterande referat kan sammanfattas så: brott i händelseutvecklingen finnas på två ställen: akt 4 r. 165 och akt 5 r. 32. De båda akterna bestå alltså vardera av tvenne inbördes oförenliga delar, och vi få fyra scengrupper:

1) akt 4 r. 1—165.
2) » 4 r. 165—slut.
3) » 5 r. 1—31.
4) » 5 r. 31—slut.

Av rent innehållsliga skäl är det som ovan utretts tydligt att dessa böra byta plats så, att ordningen blir denna: 2, 3, 1 och 4. Därmed skulle alla brott avlägsnas, händelseutvecklingen skulle bli lugn och jämn, vilket man kan övertyga sig om vid en genomläsning av scenerna i den nu föreslagna ordningsföljden. En hastig överblick torde här vara på sin plats.

Den tredje akten slutar, som nämnts, därmed, att Hilma med tre av sina tärnor drager sig tillbaka till sin kammare för att bröllopsklädd invänta döden. Brudtärnorna bliva stående utanför och sjunga en sång om Hilmas sorgliga öde.

Så visar sig Gerda vid kammarens dörr. Tärnorna förstå, vad som skett, och bedja henne berätta om Hilmas död. Gerda efterkommer deras bön, och därefter uppmanar hon tärnorna att sjunga en sorgesång över »blomman som i förtid föll». Sedan klagosången tystnat, börja tärnorna spörja efter sitt eget öde. Allt oroligare bli deras frågor. De avbrytas av att en tärna plötsligt kommer inrusande; hon har sett Sigurd komma i spetsen för sin här. Allt närmare ljuder dånet av den annalkande krigarskaran. Gerda söker lugna de förskrämda tärnorna och lyckas också såtillvida, som dessa samla sig i en sång, vilken ger uttryck åt deras förtröstan på gudarnas evigt vakande rättvisa. »Till straffet, till straffet tyrannen nu går!» Sigurd träder in på scenen. Efter sitt samtal med Gerda går han in i Hilmas kammare. Tärnorna ha lyssnat till Sigurds och Gerdas ordväxling; halvt som en triumf klingar nu deras ord: »Till straffet, till straffet tyrannen nu gick.» Sigurd visar sig åter i kammarens dörr; förkrossad bjuder han sina kämpar, vilka ledsagat honom, att bära ned Hilmas lik till stranden. De göra så, och efter dem följer Sigurd, »drömmande och stum». Tärnorna stå kvar på scenen. Det är de, som nu sjunga den långa körsången om Vanlander, Visbur och Agne, vilken exemplifierar den gudomliga hämnd och vakande rättvisa, tärnorna nyss förut anropat. När de tystnat, inträder en kämpe ur Sigurds här och berättar om sin konungs död. Dramat slutar så med en körsång, vilken liksom i en vision skildrar Ragnarök.

Denna nya läsning innebär, som framgår av ovanstående rader, att det som i Stagnelius-upplagorna fördelas på två akter i själva verket utgör scener, vilka äro så intimt knutna till varandra, att de svårligen kunna klyvas i två akter. Jag kommer omedelbart att tämligen utförligt gå in på denna fråga i samband med gransk-

ningen av manuskriptet. Först vill jag emellertid påpeka, hurusom en följd av nu föreslagna läsning blir den, att kämparnas kör avskaffas. Den sång, som enligt Stagnelius-upplagorna utföres av Sigurds kämpar, måste tilläggas tärnorna. I dramat förekommer alltså endast en kör.

Handskriften till Sigurd Ring består av elva manuskriptfragment, för vilka redogörelse lämnas av Böök (Kommentaren s. 349). Av dessa komma här närmast att tagas i betraktande hs K och hs H, först och främst den förra, vilken innehåller fjärde och femte akterna. Som Nilsson visat, tillhör den dramats ursprungliga version (från år 1817); hs H däremot, vilken innehåller bl. a. några av Stagnelius företagna ändringar till akt 4 och akt 5, härrör från något av Stagnelius' sista levnadsår.

Hs K beskrives av Böök på följande sätt: »Fyra oktavark (16 sidor) lagda i hvarandra, grönt papper af samma slag som det i B, F och J brukade; koncept innehållande akt IV och V».

Arken ligga således ordnade i bokform, d. v. s. så, att det första arket innehåller sidorna 1, 2, 15 och 16. Här bifogade facsimile (sid. 88) visar insidan av det tredje arket, sidorna 6 och 11. Denna arkens ordning omöjliggör antagandet, att någon som helst sammanblandning ägt rum. Uppenbarligen har Stagnelius skrivit ned scenerna i den ordningsföljd, de nu äro tryckta. Men därför behöver han ju icke ha menat, att denna nedskrift skall representera den slutgiltiga formen.

Först bör man observera, att i hs intet som helst »Fjärde akten» förekommer över den scen, som i Stagnelius-upplagorna inleder den fjärde akten. Hade Stagnelius menat, att denna scen — mötet mellan Sigurd och Gerda — skulle vara inledningsscen, då är det egendomligt, att han inte på något vis markerat detta. Men hur förklara »Femte Akten», som enligt Vitterhetssamfundets upplaga förekommer i handskriften? En blick på denna visar, som synes av bifogade facsimile, för det första, att där står »Femte Acten» och ej »Femte Akten», alltså c och ej k; för det andra — detta är det första omedelbara intryck man får — att stilen ej är Stagnelius'. En närmare granskning gör det fullkomligt tydligt, att vi här ha att göra med en interpolation av främmande hand.

Bläcket är ej detsamma som använts vid hs f. ö.; även pennan har varit en annan. Dessa båda förhållanden skulle dock kunna

förklaras därav, att Stagnelius skrivit ned orden vid ett senare tillfälle; de äro uppenbarligen inträngda mellan två rader. Men även bokstävernas lutning o. dyl. avviker från stilen i övrigt. Och så ännu en sak och en ytterst viktig: både »Femte» och »Acten» äro skrivna utan att pennan lyfts från papperet någon gång (utom efter F). Nu är det emellertid ett bland de mest karakteristiska dragen

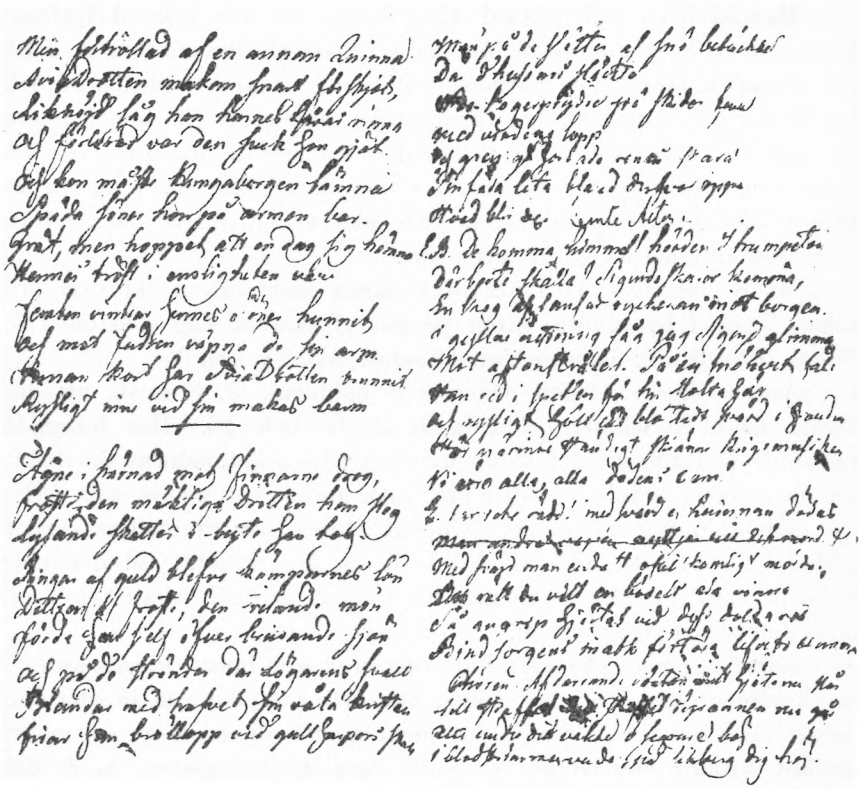

i Stagnelius' handstil, att han ideligen gör uppehåll mellan bokstäverna, såsom man kan se av de i Kronologien meddelade facsimilierna. I handskriften till Sigurd Ring förekommer ordet »Akten» fyra gånger, två gånger skrivet Akt-en, och två gånger A-kt-en. Jag har vid genomgång av alla bevarade Stagnelius-hss ej träffat på ett enda exempel av »Akten». I regel skriver Stagnelius dessutom A med en liten släng före. Även bör observeras stavningen med c, vilken Stagnelius, så vitt jag kunnat finna, aldrig använder: han stavar regelbundet »akt» med k. Han tycks f. ö. ha haft en

tydligt märkbar böjelse att använda k som beteckning för k-ljud i utländska ord. I de filosofiska uppsatser, som äro tryckta efter Stagnelius' egen handskrift, finner man: inkarnation, intellektuell, produktion, aktion o. s. v. I dem åter, för vilka Hammarskölds upplaga legat till grund: medelpunct, objectiv, copia, act, modification o. s. v. Att man i detta fall, där det är fråga om en interpolation, för fram Hammarskölds namn, motiveras därav, att i handskrifterna f. ö. förekomma ganska talrika ställen, där Hammarsköld gjort ändringar eller tillskrifter. Och att vi i detta speciella fall ha att göra med en hammarsköldsk tillsats blir fullt klart vid en granskning av »Femte».

Det karakteristiska för F-et är, att den f. ö. mycket korta överslängen går i det närmaste parallellt med stapeln. Det är en säregen typ, lätt att skilja från andra och helt annorlunda formad än de F som Stagnelius skriver. I Sigurd Ring förekommer F 132 gånger: 129 av dessa förete ej ens den avlägsnaste likhet med här ifrågavarande typ: Stagnelius skriver nämligen dels ett F av det utseende som synes på bifogade facs. exempelvis i körsången: »*F*emton vintrar hennes söner hunnit — och mot *F*adren väpna de sin arm.» (Detta F betecknas i det följande med F1); dels ett F av den typ som förekommer exempelvis i Näcken (Nilsson: Kronologien facs. 22; detta betecknas i det följande med F2.) F1 förekommer uteslutande i de äldre handskrifterna (B, F, G, I, J och K); F2 omväxlande med F1 i de yngre: hs C har 2 ggr F1 och 3 ggr F2; för hs A äro siffrorna 1 och 6, hs H 0 och 8, hs E 0 och 2; i hs D saknas varje F. Sporadiskt förekommer i Stagnelius-manuskripten en normalare typ — av samma slag som F i Första Akten i Kronologien facs. 12 b — vilken dock är annorlunda formad än F i »Femte Acten».

Detta senare slags F hör i stället till Hammarskölds skrivvanor. Jag har gått igenom ett 30-tal av Hammarskölds brev till Schröder[1] härrörande från tiden omkring 1820 och därvid funnit inalles 70 stora F. 69 av dessa förete omisskännliga överensstämmelser med här ifrågavarande F; endast ett bland dem erinrar mer om den normala F-typen. Även de övriga bokstäverna visa hän på Hammarsköld. Det torde icke kunna råda något tvivel om att det är Hammarsköld som skrivit »Femte Acten». I alla händelser

[1] Universitetsbibl. i Uppsala, 263 q.

har Stagnelius icke skrivit orden och det är givetvis detta, som det är viktigt att få fastslaget.

De i hs K förefintliga scenerna kunna alltså lämpligen hänföras till tre i st. f. fyra grupper, vilka bliva:

1) svarande mot Stagnelius-upplagornas akt IV r. 1—165.
2) » » » akt IV r. 165—akt V r. 31.
3) » » » akt V r. 31—slut.

Som vi sågo, kan man av rent inre skäl visa, att dessa grupper böra byta plats inbördes. Tillfälligheten har givit oss ett mycket påtagligt yttre bevis för att Stagnelius tänkt sig scenerna följa i den ordning, som ovan föreslagits som den rätta. Den handskrift, som av Böök blivit betecknad med H, lämnar detta avgörande bevis.

Hs H beskrives av Böök på följande sätt: »Ett oktavark, innehållande på fjärde och första sidorna akt III r. 186—256, samt på tredje sidan en samling med hänvisningstecken försedda varianter (andra sidan är tom) af följande gruppering» o. s. v.

Innan jag går vidare, vill jag i förbigående nämna, att pagineringen blir något rimligare och Stagnelius' tillvägagångssätt vid nedskrivningen förklarligare, om man viker om hs. Alltså: hs H innehåller på första sidan en samling med hänvisningstecken försedda varianter; på den andra och tredje sidan akt III r. 186—256. Även detta parti är försett med hänvisningstecken och har karaktären av en — visserligen mycket lång — variant; fjärde sidan är tom.

Stagnelius har tydligen vid något tillfälle på 1820-talet läst igenom Sigurd Ring och därvid på hs H antecknat en serie ändringsförslag till akterna I, II, III, IV och V.[1] Av alldeles speciellt intresse är det att betrakta variantförteckningen i hs H. Den har följande innehåll, d. v. s. varianterna hänföra sig till följande ställen i dramat:

1) akt II r. 25
2) » » r. 29—30
3) » » r. 32—34

[1] Jag bibehåller t. v. för tydlighetens skull benämningen fjärde och femte akten.

4) akt II r. 62
5) » » r. 97, 99—100
6) » » r. 176—178
7) » » r. 348
8) » IV r. 200[1]
9) » » r. 226
10) » V r. 15—16
11) » IV r. 111
12) » V r. 92—93

Som man finner, tyckes den vid de sju första varianterna iakttagna ordningen uppgivas, när Stagnelius kommer in på fjärde och femte akterna. I själva verket förhåller det sig så, att han läst scenerna i den ordning, som jag ovan sökt visa vara den rätta. Varianterna 8, 9 och 10 falla nämligen på scengruppen 2 (IV r. 165—V r. 31); variant 11 på grupp 1 (IV 1—165); variant 12 slutligen på grupp 3 (V 31—slut).

Såsom vi se, samverka yttre och inre skäl till att visa riktigheten av här vidtagna omplacering av slutscenerna.

Egendomligt nog saknar den äldre läsningen, även vad kören akt IV r. 99 ff. beträffar, varje direkt stöd i handskriften. Den enda av Stagnelius uppgjorda personförteckning, som finnes bevarad (hs A), upptager som sista uppträdande

Chor af Brudtärnor
Kämpar af Sigurds här.

Det nämnes som synes ingenting om att dessa senare skola utgöra någon kör.

Vid här ifrågavarande körsång är ännu en sak att beakta. Den inledande strofen (»Ren dagen nått sin ända» o. s. v.) bör hänföras till Sigurds föregående tal, såsom de tidigare editorerna också gjort. Ur handskriften kan ingenting utläsas, som tyder på, att strofen ifråga utgör en del av körsången. Tvärtom söker man här förgäves det tvärstreck, Stagnelius gemenligen använder för att markera övergången från tal till körsång. Även rent innehållsligt synas mig raderna vida bättre ansluta sig till Sigurds ord än till den följande körsången. F. ö. utgöra de en parallell till Hilmas växelsång med kören (»En brudsäng åt mig bäddas» o. s. v.) i tredje akten.

[1] Risberg i *Nysv. Studier*, del I s. 107.

Hur skall man nu förklara Stagnelius' tillvägagångssätt vid nedskrivandet av hs K? Har han från början haft klart för sig, att den scen, han begynte med, ej skulle vara inledningsscen eller har detta först under arbetets gång gått upp för honom? Det finns många skäl som tala för att det förra varit fallet. Stagnelius har säkerligen börjat med huvudscenen därför att denna mest intresserade honom; den var en ingivelse, ett uppslag, som han ville fästa på papperet, innan inspirationen förflyktigats. Som längre fram skall visas, finnes det en ganska intressant parallell till detta i en annan hs av Sigurd Ring. Observeras bör också motsägelsen mellan Hilmas avskedsord till Sigurd (akt II r. 295 ff.), där hon tydligt ger tillkänna sin avsikt att döda sig, och Sigurds uppträdande vid mötet med Gerda och tärnorna (första scenen i hs K), där han ej ens anar, att Hilma är död. Tydligen har Stagnelius vid nedskrivandet av Hilmas avskedsord till Sigurd i andra akten ej haft planen för det följande klar.

Av den textkritiska granskningen har bl. a. framgått, att dramat Sigurd Ring i rent yttre avseende sönderfaller i två delar. Vi ha först tre regelrätta akter; till dessa sluta sig några scener, vilka av Stagnelius icke inordnats under någon rubrik »Fjärde akten». Även i inre avseende, ur innehållssynpunkt betraktat o. s. v., kan Sigurd Ring anses bestå av två, icke fullkomligt ensartade delar.

Om vi betrakta dramats innehåll, finna vi nämligen, att huvudpersonen i de tre första akterna icke är Sigurd utan Hilma. Det är om henne spelet rör sig, det är hos henne handlingens alla trådar löpa samman. Dessa tre akter skulle lämpligen kunna betecknas som en Hilma-tragedi.

Med samma rätt kan man kalla slutscenerna en Sigurd-tragedi. De forma sig nämligen till ett drama, där Sigurd är den dominerande personen. Och denne Sigurd är en annan än den, vi lärt känna i dramats förra del.

Hilma-tragedien och Sigurd-tragedien inom dramat Sigurd Ring synas mig böra vad den litterära formen beträffar härledas ur väsentligen olika inspirationskällor. Bakom den förra ligger den med fransk-klassiska mönster arbetande akademiska tragedien, bakom den senare det antika dramat, novantikt uppfattat.

Vad nu först Hilma-tragedien beträffar visar redan en flyktig

granskning av innehållet, att vi ha att göra med ett motiv av en typ, som är mycket vanlig inom renässansens och fransk-klassicismens drama. Utom dessa rent allmänna likheter finnas här överensstämmelser med ett motiv, som ofta hade behandlats i fransk klassiska dramer, nämligen Virginiamotivet. Virginiasagan berättar, att Virginia, dotter till plebejen Virginius och trolovad med folktribunen Icilius, älskas av patriciern Appius Claudius. Då denne avvisas, söker han bemäktiga sig henne med våld och list men förekommes av Virginius, vilken sticker ned sin dotter. Härmed torde man jämföra Stagnelius' drama: Hilma, syster till fylkeskonungen Alf och trolovad med dennes vapenbroder Ragnar, älskas av den mäktige Sigurd Ring, vars frieri avslås. Han söker vinna henne med vapenmakt, men Alf förekommer honom genom att giva sin syster gift.

Av helt annan karaktär är Sigurd-tragedien. Det som först och främst bör observeras vid denna, är den mästerligt genomförda symmetrien i handlingens utveckling. Dramat växer i konstfull stegring upp till höjdpunkten, scenen mellan Sigurd och Gerda, peripeti-scenen. Därefter faller det i ett decrescendo, som till alla delar svarar mot de första scenernas crescendo. Om vi bortse från oväsentligheter, kunna vi gruppera scenerna på följande sätt:

1. Gerdas berättelse om Hilmas död.
2. Körsång om Hilmas död.
3. Gerda söker lugna de upprörda tärnorna.
4. Scenen med Sigurd och Gerda, omramad av de båda ovan sid. 006 anförda körsångerna.
5. Sigurd talar till kämparna.
6. Körsång syftande på Sigurds död.
7. Kämpens berättelse om Sigurds död.

Därefter följer som avslutning sången om Ragnarök.

Som synes svara fullständigt mot varandra 1 och 7, 2 och 6 o. s. v.

Redan denna strängt iakttagna symmetri i kompositionen är ju ägnad att föra tankarna till det antika dramat. Åt samma håll peka de ymnigt förekommande körsångerna, budbärarrapporterna m. m. Sigurdgestalten är uppenbarligen släkt med de antika tragödernas hybrissyndande hjältar: bakom honom skymtar man

kanske Kreon i Antigone. Liksom denne har Sigurd genom sin fördärvliga hårdhet och oböjlighet dödat det värdefullaste, livet hade att bjuda honom, liksom denne blir han fullkomligt förkrossad av olyckans slag.

Det är måhända icke alldeles obefogat att tänka sig just Antigone som en inspirationskälla, ur vilken Stagnelius öst; det förefaller, som om även vissa drag i körerna pekade åt det hållet. Jag skall här emellertid blott med några ord syssla med en av körsångerna, nämligen den som enligt Stagnelius-upplagorna utföres av kämpar ur Sigurds här.

Den sönderfaller i tre delar (det inledande parti, som i Bööks upplaga tillägges i kören, hör, såsom ovan framhållits, säkerligen till Sigurds replik), vardera behandlande en episod ur Ynglingarnas historia. Först besjunges Vanlander, hur han fängslades av Drivas skönhet och förenade sig med henne; hur hon svikligen övergavs av honom och slutligen hämnades. Samma tema, en kränkt och övergiven kvinnas hämnd, behandlas i sångens båda senare avdelningar: först Visbur och Öda, så Agne och Frostes dotter.

I vad förhållande till handlingen i dramat står nu denna sång, hur skall dess innebörd tolkas? Det kan här icke vara fråga om någon släktförbannelse, som gått i arv och nu övergår på Sigurd, ty dels tillhör Sigurd en annan ätt än de besjungna konungarna, dels betonas ej alls detta slags samhörighet mellan Vanlander, Visbur och Agne. De olika partierna i körsången stå fullt isolerade. Dock måste ju Stagnelius' avsikt ha varit att på något vis illustrera Sigurds öde. Genom en jämförelse mellan eller snarare genom att bredvid varandra ställa å ena sidan Hilma—Sigurd och å den andra några kända historiska personligheter åstadkommes ett fördjupande av perspektivet; detta speciella fall ställes in i ett större sammanhang.

En ganska slående parallell till denna körsång förekommer i Antigone. När Antigone bortförts för att levande inneslutas i en gravkammare, sjunger kören:

Strof 1.

Så ock Danaë tvangs att lida att himlens
Ljus utbyta mot bronsfogat gemaks mörker,
Och i ett gravlikt fångrum stängdes hon in och hölls dold där

Antistr. 1.

Så ock blind i sin harm sonen av Dryas
Edonkungen blev stängd in för sin hånfullhet
Av Dionysos nedstött djupt i en sluten bergshåla.[1]

Ännu ett fall besjunges. Detta är alltså ett slags sorgmarsch, som ledsagar Antigone på hennes sista vandring. På samma sätt i Sigurd Ring. Kören säger: såsom Vanlander led döden efter att ha vållat Drivas olycka, så skall ock Sigurd dö, sedan han bragt Hilma om livet.

Denna körsång är alltså väsentligen av samma karaktär som de, som omgiva den stora scenen mellan Sigurd och tärnorna. För dramats ekonomi spelar den en mycket stor roll, i det att den utfyller en lucka i handlingen och ger en dunkel antydan om vad som tilldrager sig utanför scenen.

Avslutningsvis skall här till behandling upptagas några textkritiska detaljfrågor.

Akt 1 r. 215 ff: de avslutande raderna i denna avdelning av körsången lyda enligt V. S. U.

Så skön gifs en syn ej på jordens rund
Ej i människolifvet en ljufvare stund.
Omgjorda dig Yngling med kampens svärd
Öfver haf, öfver land flyg och gör dig den värd.

Härtill anmärkes i Kommentaren, att de senare orden i sista raden äro »ä fr flyg till fejd mot en värd (sic!)». Handskriften visar mycket tydligt att orden »till fejd mot» äro överstrukna och att över dem är skrivet »och gjor dig den». Men det är icke Stagnelius, som gjort denna tillskrift, utan med all säkerhet Hammarsköld. Redan ordet »och» visar på någon annan än Stagnelius. Där förekommer nämligen dels ett c med en liten hake, dels ett ganska säreget format h. Av de 197 »och» jag funnit i Sigurd Ring ha 193 ett helt annat utseende, i det att Stagnelius här skriver ett tyskt h; i 4 fall förekommer ett h, som mer närmar sig här ifrågavarande typ men dock är tydligt annorlunda format. I intet av alla dessa fall skriver Stagnelius c med hake. Hos Hammarsköld har jag däremot vid genomgång av ovan nämnda brevsamling (ett femtontal brev) funnit inalles 106 »och», av vilka 105 hava

[1] Sofokles' Antigone, övers. av Risberg, v. 944 ff.

såväl c med hake som h överensstämmande med detta h. I ett fall c utan hake. — Här bör alltså läsas:

Öfver haf, öfver land flyg till fejd mot en värd.

Akt 1 r. 33 ff.

När kroppen hvilar, snärd i sömnens band,
Då stråla fästets alla andebloss
Från hjertats lugna purpurkälla åter,
Då verkar själen med sin urförmåga
Och sväfvar ödets gryningar emot.

Häremot svarar följande anmärkning i Kommentaren: »r. 36—37: dessa båda rader skulle måhända utgå, då mycket talar för att r. 34—35 utgör ett alternativ till dem. Hammarskölds anordning har dock, ehuru med tvekan, följts.» Emellertid torde det vara r. 34—35 som böra utgå. Böök har här tryckt sin text efter hs A, men de båda raderna 34—35 har han infört från hs C. Nu är det emellertid att observera, att hs C är tidigare än hs A (vilket framgår bl. a. därav, att fostermodern i hs C ännu kallas Edla). Raderna 34—35 utgöra alltså en — säkerligen alternativ — läsning, vilken av Stagnelius vid nedskrivandet av hs A har förkastats. Stagnelius återgår i hs A till hs B, vilken här har endast r. 36—37.

Akt 1 r. 156 ff.

Böök läser:

Jag trifs ej här. Nej! ut i rosenlunden,
I Västans rike och den gröna vårens.
Ljuft är i ändlöshetens krets att andas.

Böök har här använt hs E, där det står:

— — — — De hota att mig krossa
Jag trifs ej här. Nej etc.

Detta »etc.» måste suppleras ur hs B, vilken på detta ställe har denna lydelse:

Ej här
Jag dröja kan. Nej ut i rosenlunden
i Wästans rike och den gröna vårens
jag ila vill att mina qual förströ.
Måhända träffar jag ock där min Ragnar.

Givetvis måste raden »jag ila vill» införas i texten och inbegripas i »etc», såsom även Hammarsköld har gjort.

Akt 2 r. 72 ff. mm.

v. 68 ff. läser Böök:

Ja hör mig Alf! din gudalika Syster
Den sköna Hilma allt min kärlek har.
Vid hennes fot jag lägger mina kronor
Mitt hjärta ömt i hennes milda hand
Ja innan dagens aftonstjärna ler
Min skall hon blifva. Länge var jag hennes.
I denna afton på din borg, o Alf
Vill Nordens herrskare sitt bröllopp fira

De båda sista raderna, vilka saknas hos Hammarsköld, höra enligt min mening icke hit utan böra inpassas efter r. 34. De äro i hs försedda med hänvisningstecken, vilket Böök ej synes ha beaktat. Motsvarigheten återfinnes å föregående sida i hs F. Jag citerar några rader (r. 27 ff.):

Snart tidens rimfrost glimmar i mitt hår
Och ingen sällhet än mitt hjärta rönt
Blott då och då i förbigående ψ[1]
jag plockat nöjets himlaljufva rosor.
Nu åt min hjässa önskar jag en krans ψ
En enda Flicka skall min trånad stilla ψ

Det första hänvisningstecknet i detta citat har sin motsvarighet i hs H (var. 2); det andra likaså (var. 3). Det tredje däremot svarar mot tecknet före r. 74. Raden »En enda Flicka» o. s. v. är i hs överstruken; detta har måhända skett vid den genomgång av dramat, som till resultat gav hs H.

Den slutgiltiga läsningen av denna replik och de närmast följande torde vara denna:

Snart tidens rimfrost glimmar i mitt hår
Och ingen sällhet än mitt hjärta rönt.
Blott här och där vid randen av min bana
jag flyktigt plockat nöjets himlarosor.
Nu åt min hjässa önskar jag en krans,

[1] Hänvisningstecknens utseende framgår av här bifogade facsimile (s. 88).

Af Freja räckt ur Folkvangs blomstergårdar.
En Flicka ljuf som vårens andedrägt
Ur nöjets kalk min ålder skall berusa.
I denna afton på din borg, o Alf
vill Nordens härskare sitt bröllop fira.

Alf: Måhända har Du från Northumberland
En fånge medfört blomstrande och skön
Som i sin ordning kufvat segerherren?

Sigurd: Nej Alf! Mitt hjärta redan fängslat var
Då ankaret på Englands kust jag fällde.
En Flickas bild mig följde öfver hafvet,
Den[1] bodde vänligt i mitt herrskartällt,
I striden knappt den vek ifrån min sida.
Att bilderna i verklighet förbyta
Jag kommen är i dina salar, Alf ψ

Därefter fortsätter egendomligt nog handskriften:

S: Nej tappre Alf! du måste veta allt o. s. v.

Stagnelius har alltså hoppat över Alfs replik; dock ej av förbiseende: han alluderar ju på den i Sigurds första ord. Han har haft den i tankarna men ej givit sig tid att forma ut den. Och varför? Emedan han ville skriva ned den vackra skildringen av Sigurds och Hilmas första möte, medan ingivelsen var som friskast. Här ha vi, synes det mig, en parallell till Stagnelius' tillvägagångssätt vid nedskrivandet av hs K. Först sedan han hade avslutat skildringen av festen på Alfs borg, formade han Alfs replik. Den återfinnes mitt på sid. 3 i hs F (se Komm. s. 352), försedd med hänvisningstecken.[2]

De sista orden i Sigurds tal bliva:

Ja, innan dagens aftonstjärna ler
Min skall hon blifva. Länge var jag hennes.

Akt 2 r. 346 ff.

I stället för Bööks läsning:

---

[1] Böök läser här, som mig synes, felaktigt »och».

[2] Detta parti av Sigurd Ring — Sigurds skildring av sitt första möte med Hilma — anser Alb. Nilsson (»Kronologien» s. 108) vara en tydlig upprepning av motsvarande scen i Blenda. Tyder emellertid icke handskriftens utseende på att Stagnelius här stått inför en alldeles färsk idé, vilken han varit så mån om att rädda, att han nonchalerat dialogen. Om Stagnelius strax förut skrivit måltidsskildringen i Blenda, skulle han då ha förfarit på detta sätt?

Blott för din framtid, Hilma
Mitt hjärta svider och min tanke bäfvar.
I svarta moln jag ser din himmel klädd.
Med kopparfötter trampar ödet ned
Ack! din förhoppnings ljuva rosengård.

vill jag föreslå denna:

Blott för din framtid Hilma
Mitt hjärta svider och min tanke bäfvar.
Hur mulen, Hilma, är din framtid ej.
I svarta moln jag ser din himmel klädd.
Med kopparfötter

Rad 3 i ovanstående citat, som i handskriften är skriven ovanför en överstruken rad, har lästs av Risberg, vilken dock icke synes ha dragit ut konsekvenserna av sin läsning.

Akt 3 r. 83: »gudaglafven» är ej skrivet av Stagnelius utan förmodligen av Hammarsköld. Raden synes mig böra läsas:

För Yngves hus hans gudalans ju strider

Akt 4 r. 200 ff.

I sin kritik av texten i Böös Stagnelius-upplaga visar Risberg upp att var. 8 i hs H, som av Böök infogats akt 2 r. 355 i stället skall inskjutas akt 4 r. 200. Emellertid anser han, att omarbetningen ej riktigt passar till hs K, i det att verben där stå i imperfektum och föreslår därför en liten omändring. Böök godtager Risbergs ändringsförslag, men i Valda skrifter har han endast såtillvida följt Risberg, att han avlägsnat var. 8 från andra akten; däremot har han icke inplacerat den akt 4 r. 200.

Emellertid torde Stagnelius' ändring (hs H var. 8) utan vidare kunna inpassas i det ställe i texten, där Risberg vill hava den. Först må dock observeras, att varken Böök eller Risberg läst H:8 till slut. Där står:

Och ögats strålar slockna lik en lampas
Hvars olja nattens timmar ha förtärt
Af etc.

(detta etc. skrivet av Stagnelius).

Om vi nu sätta in detta i akt 4 få vi följande läsning:

Allt mer begynte nu dess anlet blekna
Och ögats strålar slockna lik en lampas
Hvars olja nattens timmar ha förtärt.
Af blånad täcktes flickans rosenläppar.

»Slockna» är här icke presens utan infinitiv, koordinerat med »blekna» och styrt av »begynte». Stagnelius målar dödens successiva inträdande. Man torde observera, att hs K har: »Och ögats strålar släktes efter hand». Stagnelius synes dock ej ha observerat, att »täckte» i hs K måste ändras till »täcktes», om omarbetningen skall kunna infogas. Detta är dock ett mycket lättförklarligt förbiseende.

F. ö. återstå endast ett par obetydliga ändringsförslag. Akt 4 r. 232 är jag närmast böjd att läsa »gullhorn» och ej »fullhorn». Och vad kören: »Hvad blir mitt öde» o. s. v. beträffar, är det väl icke absolut säkert, att handskriftens »etc.» här skall innebära, att r. 249—253 skola upprepas. Det låter lika gärna — om ej hellre — tänka sig, att Stagnelius velat ha med endast raderna 249 och 250, helst som det här ej är fråga om något aktslut.

Exkurs.

Som ovan vid granskningen av manuskriptfragmenten till Sigurd Ring påpekats, förekomma i dessa huvudsakligen två olika typer av F, i det föregående betecknade med F 1 och F 2. Fördelningen av dessa på de olika fragmenten är såtillvida märklig, som i de av Alb. Nilsson till 1817 daterade handskrifterna förekomma uteslutande F 1; i dem åter som visats härröra från tiden mellan 1821 och 1823 växla F 1 och F 2, den senare typen dock övervägande. Redan av detta är det tydligt, att vi funnit ett kriterium för dikternas datering.

Jag har gått igenom samtliga bevarade Stagnelius-manuskript och närmare undersökt fördelningen av F 1 och F 2. Resultatet blev, att F 2 visade sig förekomma

1) i samtliga de dikter, vilka av Nilsson daterats till perioden 1821—1823,

2) i ett litet fåtal övriga: endast fyra absolut säkra fall, näm-

ligen Månflickan (variant) (4 ggr F 1 och 1 g. F 2), Syndafallet (12—1), Svegder (18—1), Jag sjunga vill de bloss (8—2). Av dessa är den sista av Alb. Nilsson daterad till perioden 1820—1821 och de två föregående till första halvåret 1820. Den första dikten anser han härröra från 1819.

I dikterna från 1821—1823 är förekomsten av F 2 emellertid alls icke sporadisk, utan typen är mer eller mindre dominerande. I detta avseende intaga dessa diktverk en absolut särställning inom Stagnelius-handskrifterna, ett förhållande, som ganska slående bekräftar riktigheten av Nilssons datering.

Emellertid torde man kunna gå längre och med stöd av F-typernas fördelning på ett par punkter bestämma dikterna inbördes kronologi. Följande tablå uppvisar förekomsten av F 1 och F 2:

	F 1	*F 2*
Skaldekonsten	1	1
Vintern i Norden	1	7
De händelser	0	2
Yngling ditt lif	0	1
Endymion	0	1
Necken	0	1
Julia, veken i vår lampa	3	2
Bil och Bjuke (version 1)	0	2
» » » (» 2)	2	1
Fragment av Schlegel	0	9
Ej mer för Dunderguden	0	1
Se blomman	2	3
Ja Chloe	1	3
Jennys Melankoli	0	9
Maria (ep. fragm.)	9	8
Fragm. av ett drama	0	2
» av ett Phaetondrama	2	8
Sigurd Ring hs C	1	3
» » » A	1	6
» » » H	0	8
» » » E	0	2
Riddartornet	13	47
Albert och Julia	5	21
Glädjeflickan i Rom	6	26
Thorsten Fiskare	1	33

Som synes, skulle man kunna ordna dessa 25 dikter — vilka här äro anförda i den ordning, i vilken de äro upptagna i V. S. U. — i en serie, vilken utvisade hur F 1 alltmer tränges undan och slutligen försvinner. I 3 dikter förekomma flera F 1 än F 2; 1 dikt visar jämvikt; i 10 är F 2 i mer eller mindre tydlig majoritet; i 11 slutligen är F 2 allenarådande. Emellertid är hela antalet F så ringa, att man icke kan draga några som helst bestämda slutsatser av fördelningen F 1—F 2, mer än i ett par fall. Det episka fragmentet Maria måste härröra från en tidigare del inom perioden 1821—23 än t. ex. Fragment ur Schlegel, Jennys Melankoli och hs H. Vidare är väl sannolikt version 1 av Bil och Bjuke senare än version 2 (såsom ju också Böök anser). Måhända är det heller ingen tillfällighet, att Thorsten Fiskare av de fyra sista dramerna står närmast de dikter, som icke hava något F 1 och Riddartornet längst från dem. Nilssons siffror för S m. m. peka ju åt samma håll (Kronologien s. 81 f.).